

Jörg Zink

IN HET LICHT

Rembrandt

SCHILDER
VAN DE BIJBEL

IN HET LICHT

Oorspronkelijke uitgave © 2015 Güterloher Verlagshaus,
onderdeel van de Verlagsgruppe Random House GmbH, München
Oorspronkelijke titel: *Was die Nacht hell macht. Rembrandt als Maler der christlichen Botschaft.*

Nederlandse uitgave © 2015 Uitgeverij Kok – Utrecht
www.kok.nl

Vertaling: Bertie van Zoest en Ger Meesters
Vormgeving: Flashworks^{nl} - Kampen

ISBN 978 90 435 2599 2
NUR 713

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

REMBRANDT HARMENSZOOM VAN RIJN

Als de meesters van de middeleeuwen zichzelf afbeelden in hun werken, staan ze stil op de achtergrond, beschouwend of aanbiddend. Niet hun persoon is belangrijk, maar het heilige tafereel waar ze onderdeel van zijn.

Als we echter tegenover het gezicht van een jonge man van de 21-jarige Rembrandt staan, ligt in zijn blik en halfgeopende mond de uitdrukking van een mens die zijn wereld vragend en onderzoekend aankijkt. En in de beelden die hij schildert, spiegelt hij zijn eigen persoon niet doordat hij zich bescheiden in de voorstelling inbrengt: nee, hij daagt de geschilderde scène uit een spiegel te zijn waarin de afgebeelde mensen, de acteurs en figuranten van de verhalen, zijn gesprekspartners zijn.

We zullen bij Rembrandt nauwelijks een beeld tegenkomen dat niet door hemzelf, zijn genie, zijn lot, zijn fantasievolle koppigheid en zijn eigenzinnige interpretatie van het bestaan doordeesemd is. Niets in het werk van de grootste onder de Nederlandse schilders is alleen maar een uitdrukking van een tijdperk, een landschap of een culturele ruimte. Alles is zijn wil, zijn bedenksel, zijn mening.

Rembrandts werk is nauw verbonden met zijn geloof: bijna een derde van de ongeveer 350 schilderijen, 300 tekeningen en 1000 etsen die tegenwoordig aan hem worden toegeschreven, heeft een thema uit de Bijbelse overlevering. Rembrandt wordt daarom, en niet ten onrechte, ook wel bestempeld als de ‘schilder van de Bijbel’.

Dit boek laat slechts een kleine keuze uit zijn werk zien: een reeks beelden waarin de kern van de christelijke boodschap tot uitdrukking komt – het leven en de werken van Jezus van Nazareth – en die tegelijkertijd de levensweg van Rembrandt weerspiegelt. Daarom wordt de beschrijving van elk van de beelden aangevuld met een bondige weergave van zijn leven. Uiteraard kan dit alleen in hoofdlijnen worden gedaan. Wie de schilder en zijn kunst werkelijk begrijpen wil, kan een van de vele uitvoerige verhandelingen over hem en zijn werk ter hand nemen.

Rembrandt wordt 15 juli 1606 geboren in Leiden in de weidse vlakke en onder de hoge hemel van Zuid-Holland. Aan de rand van de stad staat de molen van zijn vader aan de Oude Rijn en de familie noemt zich naar de plaats van de molen 'De Rijn'. Hij is de zesde van negen kinderen en groeit in goede, veilige omstandigheden op in het welgestelde huis van zijn ouders, Harmen Gerritszoon en Neeltje van Zuytbrouck. De vader moet een ijverige man zijn geweest en de moeder, die we van veel schilderijen kennen, een zachte en sterke vrouw.

Eigenlijk zou de jonge Rembrandt gaan studeren, maar na de Latijnse school stopt hij, vijftien jaar oud, al snel met de zojuist begonnen studie filosofie aan de universiteit en begint te schilderen. Drie jaar gaat hij bij de schilder Jacob Isaacszoon van Swanenburgh in de leer. Als hij achttien is, gaat hij naar Pieter Lastman, een gerespecteerde meester met een grote werkplaats in Amsterdam.

Al na een half jaar keert hij terug naar Leiden en vestigt zich in 1625 samen met zijn vriend Jan Lievens als zelfstandig schilder. In zijn vroegere werk is duidelijk de invloed van Lastman als zijn leraar te herkennen: hij neemt net als deze gedurende een paar jaar de stijl en de thema's over van de Italiaanse historieschilders, terwijl Hollandse schilders als Frans Hals (1580 – 1666) en Jan Vermeer van Delft (1632 – 1675) zich tot hun eigen land wenden en in hun schilderijen het leven in de dorpen en steden van Nederland tonen. In hun ogen is Rembrandt vanaf het begin eigenlijk een on-Hollandse schilder, hoewel hij nooit ergens anders heeft geleefd en het eigen land met zijn mensen met grote overgave getekend, geschilderd en geëst heeft.

Rembrandt gaat dus weliswaar bij Italiaans geschoolde meesters in de leer, zelf ziet hij er vanaf in Italië te studeren, zoals gebruikelijk was. Hij blijft thuis, want hij is ervan overtuigd in zijn eigen land – of beter: in zichzelf – alles te vinden wat hij nodig heeft. Hij is in zoverre een 'moderne' schilder dat hij onafhankelijk van tijdstromingen, stijl of school stap voor stap verder gaat en alleen maar vraagt naar wat in hem zelf wil ontstaan. Zijn vertrekpunt is de beeldtaal van de barok, waarin Peter Paul Rubens (1577 – 1640) zich uitdrukte, maar hij heeft weinig jaren nodig om zich daaruit te bevrijden en zijn eigen unieke stijl te ontwikkelen.

HET BEGINT MET EEN 'VLUCHT NAAR EGYPTE'

De levensloop van Rembrandt weerspiegelt zich op velerlei manieren in zijn werk. Ook in de beeldtaal die hij op basis van Bijbelse thema's, vooral het kerstverhaal, heeft gemaakt. In 1627 schildert hij op 21-jarige leeftijd voor het eerst een 'vlucht naar Egypte'.

Het verhaal is ons bekend:

Kort nadat zij op die manier de wijk genomen hadden, verscheen er aan Jozef in een droom een engel van de Heer. Hij zei: 'Sta op en vlucht met het kind en zijn moeder naar Egypte. Blijf daar tot ik je weer roep, want Herodes is naar het kind op zoek en wil het ombrengen.'

Jozef stond op en week nog diezelfde nacht met het kind en zijn moeder uit naar Egypte. Daar bleef hij tot de dood van Herodes [...]

Matteüs 2,13-15

Jesus is nog maar net geboren en Maria, het kind en Jozef zijn al onderweg naar Egypte. Ze vluchten voor Herodes, de koning, en achter hen speelt de moord op de kinderen van Bethlehem zich af die eigenlijk voor het kind van Maria was bedoeld.

Een krachtige man met blote voeten, brede hoed en stevige stok leidt een ezel. De ezel sjokt moe vooruit, erop zit een vrouw met het kind in de arm, gehuld in een lichtgrijze deken, onzeker, de blik angstig op de weg gericht. Het kind draagt als teken van zijn goddelijke herkomst een lichtkrans om het hoofdje. Ze zijn voorbereid op een lange afwezigheid want uit de bepakking op de rug van de ezel steekt het timmermansgereedschap van Jozef.

Als we het beeld van Rembrandt bekijken, zien we op het eerste gezicht niets opvallends. Zo hebben de Italiaanse schilders van de zeventiende en achttiende eeuw het verhaal van Jesus altijd weergegeven. Het sterke, scherpe zijlicht en de compacte kleuren van het schilderij komen overeen met de stijl die Rembrandts meester Pieter Lastman als leerling van Caravaggio en anderen uit Italië meebracht en daarna onderwezen heeft.

In een helder licht, alsof er ergens langs de weg een sterke lamp was opgesteld, vult de familie het middenveld van het schilderij. Licht en duisternis, voor- en tegenspoed staan hard naast elkaar en de vijand is in het donker altijd dichtbij. De lichte figuren van het verhaal staan dicht bij elkaar voor de nachtelijke achtergrond.

Maar waar komt het licht vandaan op deze beeltenis? Het komt niet van boven. Het is niet diffuus verdeeld. Het licht komt niet uit de mensen. Eén enkele lichtbron straalt van de zijkant en het is niet aannemelijk dat er technische lampen waren in de tijd van Rembrandt die inderdaad zo'n effect konden bewerkstelligen.

Wie heeft de lamp daar dan neergezet die hier de reizende familie belicht? Antwoord: de schilder. Niemand anders. Daar is niets geheimzinnigs aan. Niets bovennatuurlijks. Daar trekt een groep – drie mensen en een ezel – op weg door de nacht, helder verlicht door degene die ze gadeslaat.

Degene die ze gadeslaat, is een jonge man die het aanbod van een rijke begunstiger afwijst om bij de grote Italiaanse meesters in de leer te gaan, die wat hij zoekt alleen bij zichzelf en niet bij anderen denkt te vinden. Het schilderij *De vlucht naar Egypte* toont op indrukwekkende wijze deze eigen wil: ik, de kunstenaar, geef het licht. Ik belicht de scène. Waar ik mijn blik naartoe wend, is de werkelijkheid. Het licht, dat ik laat oplichten, en wat helder wordt, is het midden van het beeld, het midden van de ruimte en van de wereld die het toont.

Rembrandt maakt zich meester van de dingen als zelfbewuste jonge schilder die weet wat hij de wereld te bieden heeft – namelijk zichzelf – en hij spiegelt zich tegelijkertijd aan de dingen. 'Wie ben ik?', vraagt hij en antwoordt: 'Ik ben iemand die de wereld ontdekt en haar toont zoals ze is. Ik maak het verschil. Ik duid.' Hij spreekt met de kracht en zelfverzekerdheid van een verlicht mens uit de baroktijd, overtuigd van zijn eigen genie: 'Ik zie, dus ik besta. Dus bestaat de wereld. En ik, de schilder, geef de wereld licht.'

Hij kijkt niet naar binnen, hij beziet de dingen. Maar hij keert zijn innerlijk naar buiten en neemt zo zichzelf in de dingen waar.

DE BIJBEL DOOR DE OGEN VAN REMBRANDT VAN RIJN

Het werk van Rembrandt van Rijn (1606-1669) is nauw verbonden met zijn geloof: bijna een derde van zijn talrijke schilderijen, tekeningen en etsen hebben een Bijbels thema. Daarom wordt hij vaak 'de schilder van de Bijbel' genoemd.

De theoloog Jörg Zink (1922) presenteert in dit geschenkbuch een reeks beelden waarin de kern van de christelijke boodschap, leven en werken van Jezus van Nazareth, centraal staat en waarin tegelijk het leven van de Hollandse meester wordt weerspiegeld.

“Wat een morgen is, weet je pas als je een nacht hebt doorleefd. En het geheim van de werken van Rembrandt - zijn geheimzinnige spel met licht en donker - is het geheim van zijn eigen, door veel licht overstraalde en door zeer veel donker overschaduwde levensweg.”

uitgeverij

K O K